

Вытокі: Наваі і Якуб Колас

Адзін аднаго вартыя

Даволі часта бываюць выпадкі, якія, прытрымліваючыся звычайнай логікі, вытлумачыць не так і проста. Па-мойму, да такіх можна аднесці і знаходжанне ў гады Вялікай Айчыннай вайны Якуба Коласа менавіта ў Ташкенце. Канешне, у гэтыя суровыя для Айчыны часы ў сталіцы Узбекістана знайшоў прытулак не толькі ён, а і беларускія навукоўцы. А Канстанцін Міхайлавіч з часу ўтварэння Акадэміі навук з’яўляўся яе нязменным віцэ-прэзідэнтам. Аднак былі ж і іншыя паўднёвыя рэспублікі Савецкага Саюза, але яго чамусьці паклікаў менавіта Ташкент. Ці не Гасподнім промыслам было наканавана акурат так, каб пясняр беларускага народа ўдыхнуў паветра — не на месяц, а на гады, якое жывіла жыццё і творчасць выдатнага песняра ўзбекскага народа Наваі.

Ды, добра падумаўшы, ёсць падабенства і іншага кшталту. Як вядома, ніхто з беларусаў так пранікнёна і шчыра, з самай глыбіні сэрца не сказаў пра любоў да свайго кута, блакітнавокай старонкі, як Канстанцін Міхайлавіч. Ёсць шмат іншых прызнанняў у любові да Радзімы, але прамоўленае ім, на першы погляд такое простае, заўсёды так ускалыхвае душу, нібы ніколі раней не чуў яго: «Мой родны кут, як ты мне мілы! // Забыць цябе не маю сілы!» Калі ж уважліва перачытаць старонкі творчасці Наваі, можна і ў яго знайсці штосьці падобнае: «Ідзі, мой верш, у народ!».

Сказанае Наваі, па-сутнасці тое самае, што прагучала з вуснаў Якуба Коласа. Слаўны сын узбекскага народа, якому аддаў свой талент творцы і грамадзяніна, засведчыў б гэтымі радкамі тое, што ў збліжэнні людзей таксама вялікая сіла. Яно ні што іншае, а слова з маленства роднае, тая мова, якая пры ўсёй прыгажосці іншых моў, найлепшая на зямлі.

Магчыма, у сваіх згадках у нечым і памыляюся, але ў гэтыя дні, калі вось-вось расчыніць свае дзверы XXX Мінская міжнародная кніжная выстаўка, гасцямі якой будуць і ўзбекскія пісьменнікі, разважаю пра кантакты і ўзаемасувязі нашых суверэнных дзяржаў, найперш мне хочацца прыгадаць гэтых двух волатаў нацыянальнага прыгожага пісьменства — Наваі і Якуба Коласа. У большай ступені Наваі, які даўно мае сусветную вядомасць, але хацелася б, каб і беларусы пра яго ведалі куды больш. Што да нашага Якуба Коласа, ён увагай не абдзелены, ды хочацца, каб яшчэ лепш папулярызавалася яго творчасць у іншых краінах.

Хвалявалі не пышныя апраткі

Сапраўднае прозвішча ўзбекскага паэта, мысліцеля, дзяржаўнага дзеяча Нізамадзін Мір Алішэр. Свае творы падпісаў, як Алішэр Наваі, а ўвайшоў у гісторыю ў скарочаным варыянце. Наваі ў перакладзе азначае «меладычны». Што праўда, тое праўда. Паэзія яго сапраўды вызначаецца гэтай важнай якасцю, калі апявае прыроду, каханне, але ў той жа час напоўнена і філасофскім роздумам аб існасці чалавека на зямлі, высьвятленнем таго, ці так жыве ён, як трэба жыць. У залежнасці ад канкрэтнага падыходу — апяваюцца ці яго дабрачыннасці, ці выкрываюцца заганы. У некаторых выпадках Наваі карыстаўся і літаратурным прозвішчам Фані — у перакладзе на беларускую мову азначае «тленны». Гэты псеўданім таксама ўзнік не спантанна. Выбраў яго, зыходзячы з таго, што ўсе мы на гэтай грэшнай зямлі свайго роду пастаяльцы. Таму трэба жыць так, каб тленнасць забылася, а добрыя справы засталіся.

Нарадзіўся Наваі 10 лютага 1441 года ў горадзе Гераце, цяперашні Афганістан. Нібыта паходжаннем быў з уйгурскіх бакшы. Так называлі сакратароў і пісараў гэтага народа. Па іншай версіі, — выхадзец з цюрскамангольскага племені барласаў. Аднак заўсёды з павайгай ставіўся да ўзбекаў:

На шахскія кароны і пышныя апраткі
Мне надакучыла глядзець,
Мне дастаткова аднаго майго простага ўзбека,
У якога на галаве цюбецейка, а на плячах халат.
(Падрадкаўны пераклад)

Да паэзіі далучыўся рана. Бацька яго быў чыноўнікам у дзяржаве Цімурыдаў. У доме часта бывалі тагачасныя філосафы і дзеячы мастацтва. Ды і родзічы былі людзьмі вядомымі. Мір Саід, які з’яўляўся дзядзькам

хлопчыка па маці, быў паэтам. Не чужой была паэзія і іншаму яго дзядзьку Мухамаду Алі, які ўзяў псеўданім Гарыбі. Да ўсяго ён быў музыкантам і каліграфам. А стрыечны брат Наваі Саід-ака Хайдар карыстаўся пэтычным псеўданімам Сабухі. Яшчэ малым Наваі не толькі слухаў вершы, а і старанна завучваў. Маючы добрую памяць, шмат што з пачутага ў маленстве памятаў і ў сталыя гады. Адзін з твораў запомніў ва ўзросце трох-чатырох гадоў.

Рана пачаў пісаць вершы, але гэта не перашкаджала знайсці сваё месца ў жыцці. Служыў пры султанае Хусейне Байкары. Уладкаваўшыся да яго ў 1469 годзе, праз тры гады атрымаў тытул эміра і стаў везірам. Аддаў гэтай справе 16 гадоў. Творчасць не перашкаджала паспяхова займацца гаспадарчымі справамі. На свае сродкі будаваў ірыгацыйныя сістэмы. Без іх і сёння ва Узбекістане не абысцся, а што ўжо казаць пра тыя гады. Яго веды спатрэбіліся і пры ўзвядзенні школ, майстэрань каліграфіі і пераплёту. Мог бы і далей гэтым

займацца. Толькі яго дзейнасць не вельмі падабалася прыдворным вяльможам. У большай ступені — вольналюбівыя погляды. Таму, развітаўшыся са службай, цалкам аддаўся паэзіі.

Свайго роду энцыклапедыя

Дагэтуль больш пісаў для сябе, дзелячыся з тымі, хто гэтаксама захапляўся вершаскладаннем, перш-найперш з настаўнікам і сваім сябрам Абдурахманам Джамі — персідскім і таджыкскім пісьменнікам і вучоным. А ўжо з 1488 года сам стаў вядомым паэтам. Карыстаючыся персідскай, стараўзбекскай і таджыкскай мовамі, не толькі вершы пісаў, а і паэмы. Перайшоў таксама да праязічных твораў. У першым выпадку гэта былі дываны, у другім — дастаны. Дываны — спалучэнні такіх жанраў, як касыды, газелі, рубаі, фард і іншыя. А дастаны — эпічны твор у фальклоры ці літаратуры Блізкага і Сярэдняга Усходу. Аўтар, беручыся за іх, літаратурна апрацоўваў гераічныя міфы, легенды і казачныя сюжэты. Важнае значэнне мелі і навуковыя і філасофскія артыкулы Наваі. У асноўным яны прысвячаліся тагачаснаму духоўнаму жыццю.

Агульнавядома, што колькасць напісанага — яшчэ не сведчанне ўнёску таго ці іншага пісьменніка ў літаратуру. Чаго не скажаш пра Наваі. Пісаў ён вельмі шмат, асабліва паэтычных твораў. Ды гэта было не на шкоду якасці. Усё — каля 30 зборнікаў — найвышэйшай мастацкай якасці. Асабліва паэтычны збор — каля 47 тысяч радкоў вершаў. Складзены ім самім у 1498 — 1499 гадах, ён уключаў сюды тэматычныя зборнікі: «Дзівосы дзяцінства», «Рэдкасці юнацтва», «Дзівосы сярэдніх гадоў», «Карысныя парады сталасці». Гэта свайго роду «ўніверсітэты» з далёкага ад нас 15 стагоддзя (памёр Наваі 3 студзеня 1501 года). Вяршыняй яго творчасці лічыцца «Хамса» («Пяцерыца»), пяць паэм якой — «Неспакой праведных», «Лейлі і Меджнун», «Фархад і Шырын», «Сем планет», «Іскандэраў мур» — у пэўнай ступені энцыклапедыя жыцця народа. Розныя аспекты закладзены ў яе змесце — ад услаўлення кіраўніка дзяржавы да паважнага стаўлення да простага чалавека.

Па сёння адчуваецца ўсплыў Наваі на развіццё не толькі ўзбекскай, а і іншых цюркамоўных і не толькі літаратур. Ён мог бы быць большым, калі б яго творы часцей перакладаліся. Калі ў беларускай перыёдыцы яшчэ можна напаткаць публікацыі, то кніга выйшла толькі адна. У зборніку «Лірыка» (1993) прадстаўлены некаторыя газелі Наваі і ўрыўкі з яго паэм.

У эвакуацыі не самотны

А пра знаходжанне ў Ташкенце Якуба Коласа добра вядома. Прыехаў ён з сям’ёй сюды 14 жніўня 1941 года. Перад гэтым спыняўся ў Ляўках у Янкі Купалы, жыў у сваякоў жонкі пад Масквой. Праз некаторы час у Ташкенце атрымаў кватэру. Разам з ім спачатку жыў, таксама з сям’ёй, тэатральны крытык Міхась Модэль, які хутка стаў намеснікам дырэктара Рускага драматычнага тэатра ў Ташкенце. Потым у Кастуса Міхайлавіча была іншая кватэра.

У далечыні ад Радзімы, хоць і сумаваў па ёй, самотным не быў. Актыўна займаўся грамадскай дзейнасцю, сустракаўся з чытачамі. Адна з сустрэч адбылася на хімічным факультэце Ташкенцкага педагагічнага інстытута. Не адмовіўся і ад удзелу ў літаратурным вечары. Разам з ім, з Аннай Ахматавай, Сяргеем Гардзецкім, Сямёнам Кірсанавым былі і ўзбекскія

пісьменнікі Хамід Алімджан, Гафур Гулям... Актыўна займаўся і творчай дзейнасцю. Не толькі вершы пісаў, а і апавяданні. Пашанцавала і з выданнем кніг. Адна з іх выйшла ў перакладзе на туркменскую мову ў Ашхабадзе, другая — у Ташкенце. Аб з’яўленні яе парупіўся Хамід Алімджан, знайшоўшы перакладчыкаў, якія хутка справіліся з работай. Напісаў і ўступнае слова. Следам за ёй выйшла і кніга ў перакладзе на рускую мову Сяргея Гардзецкага.

Супрацоўнічаў і з рэдакцыямі газеты «Фрунзовец», якая з’яўлялася органам Сярэднеазіяцкай ваеннай акругі, і часопіса «Правда Востока». Удзельнічаў у першым пасяджэнні Прэзідыума Акадэміі навук БССР, большасць членаў якога знаходзілася ў Ташкенце. А 3 лістапада 1942 года ў Доме Чырвонай Арміі ў Ташкенце прайшло ўрачыстае пасяджэнне, прысвечанае 60-годзю Коласа. У Ташкенце не толькі стварыў шмат вершаў, напісаў артыкулаў. Завяршыў паэму «Суд у лесе», палову паэмы «Адплата».

Многія ведалі Якуба Коласа ў Ташкенце, яшчэ больш читалі яго творы. З асаблівай цеплынёй ставіліся да Канстанціна Міхайлавіча тыя, хто ведаў яго па Мінску. Сярод іх была і Эдзі Агняцвет, якая таксама знаходзілася ў эвакуацыі. Яна ўспамінала: «Я ўдзячна лёсу за тое, што была ў ліку першых слухачоў тагачасных вершаў Якуба Коласа. Людзі Узбекістана, і ў першую чаргу пісьменнікі, шчыра палюбілі народнага паэта Беларусі. Неаднаразова я чула ад такіх паэтаў Узбекістана, як Гафур Гулям, Айбек, Хамід Алімджан, Зульфія, Уйгун, што яны ганарцаца сваім знаёмствам і дружбай з Якубам Коласам».

Пакінуў гасцінную сталіцу Узбекістана 1 лістапада 1943 года. У 1946 годзе за выдатныя творы, напісаная ў гады Вялікай Айчыннай вайны, яму была прысвоена Сталінская прэмія першай ступені. Сёння ў Ташкенце аб Якубе Коласе нагадваюць бюст і вуліца, што носіць яго імя.

Плён абяцае працяг

Многія ўзбекскія пісьменнікі бывалі ў Беларусі. Цесныя сувязі з ёю былі ў Зульфii (1915—1996), народнай паэтэсы Узбекістана, Героя Сацыялістычнай Працы. У гады вайны яна пасябрала з Эдзі Агняцвет, неаднойчы наведвалася ў Мінск. Яе творы па-беларуску выходзілі двойчы: «Лірыка» (1967) і «Такое сэрца ў мяне» (пераклад Эдзі Агняцвет, 1985).

Якуб Колас.

Паэт жа Султан Джура назаўсёды застаўся на нашай зямлі, загінуўшы пры вызваленні Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Сімвалічна, што зямля з яго магілы ў Лоеўскім раёне перададзена ва Узбекістан. Радасна, што некаторыя яго творы перакладзены на беларускую мову, дзякуючы Анатолю Астрэйку, Сцяпану Ліхадзіеўскаму, Канстанціну Паўтаржыцкаму, Кастусю Цвірку.

А ўвогуле над перакладамі ўзбекскіх аўтараў на беларускую мову працавалі многія. У тым ліку Рыгор Барадулін, Сымон Блатун, Васіль Вітка, Сяргей Грахоўскі, Анатоль Грачанікаў, Васіль Жуковіч, Павел Кавалёў, Міхась Калачынскі, Валянцін Лукша, Мікола Маляўка, Яўген Міклашэўскі, Максім Танк, Кастусь Цвірка, Мікола Чарняўскі і іншыя. Цяпер маладзейшыя пісьменнікі, як правіла, часцей пераўвасабляюць па-беларуску сваіх аднагодкаў. Пачыналася ж набліжэнне літаратуры з сонечнага Узбекістана да беларускага чытача са зборнікаў фальклору «Узбекскія народныя казкі», «Дзве сястры», «Кемлівыя браты», анталогіі «Спявае Узбекістан», «Сонца ў арыках», зборнікаў «Узбекскія апавяданні», «Вясёлка над арыкам», «Другі перавал», а пасля кніг асобных аўтараў, публікацый у перыёдыцы.

Несумненна, прастора для творчага пашырэння кантактаў, узаемасувязей шырокая. Як з беларускага боку, так і з узбекскага. Але, прыняўшы пад увагу, што каля своеасаблівых вытокаў гэтага дачынення стаяць такія волаты мастацкага слова, як Наваі і Якуб Колас, трэба і далей плённа працаваць на ніве нашага пабрацімства.

Язэп ЛІТВІНОВІЧ